

Saint Vladimir University, Kharkiv and Novorossiisk Universities in the second half of the XIX – the beginnings of the XX century and its critical judgment.

During research the general scientific (historiographic analysis, synthesis, abstraction, generalization, comparison) and historical and logical methods were used.

The purpose of the article is publicizing a practice of administrative activity in the Ministry of National Education to solve the personnel matters at the pre-revolutionary universities in Ukraine.

In the article the Ministry role of the national education in cooperation to increase the number of private-docents in the universities in Ukraine in a pre-revolutionary era is noted. The questions of legislative job security for private-docents are taken up. The attention is focused on the fact that the Ministry of national education has published a number of circulars, specified the technology of private-docents appointment, their rights and duties and also the sphere of scientific-pedagogical activity, the relations character with regular teachers, methods of teaching quality assessment, the rate of remuneration and others. It is emphasized that the Ministry of national education exercised control of the universities activity in order to avoid the conflict situations at places which could make slow the private-docents growth. It is noted that the Ministry of national education had the right to reduce a term for applicants, in particular private-docents, to occupy the professorial department by the request of faculty or the curator of the educational department. And also to recommend the universities administrative authority to charge freshers-“private-docents” to read only those special courses which are not the part of the general examination requirements, and the skilled private-docents to teach obligatory training courses having vacant departments. The conclusion is drawn that the Ministry of national education considered a private-associate professorship as a source of teaching staff for the universities. It is established that the Ministry of national education held meetings with participation of curators of educational departments, rectors and professors where the topical issues concerning personnel matters at the universities of a pre-revolutionary era were considered.

So, the Ministry of national education with its activity was guided with Charters and circulars, within the powers it coordinated the work of the universities to solve the personnel matters.

Key words: *Saint Vladimir University, Kharkiv and Novorossiisk universities, Ministry of national education, personnel matters, private-docent.*

УДК 378.4:63(477)«194/198»

Лідія Хоменко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-4024-2376

DOI 10.24139/2312-5993/2018.05/360-370

ПІДРУЧНИКИ ТА ПОСІБНИКИ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40-х – 80-ті рр. ХХ ст.)

Мета статті: дослідити, як протягом другої половини 40-х – 80-х рр. ХХ ст. у підручниках і навчальних посібниках з іноземної мови реалізовувався зміст іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України. Методи дослідження:

теоретичний аналіз, порівняння та узагальнення джерел. Результати дослідження: розкрито навчальне й виховне спрямування змісту підручників та посібників із іноземної мови досліджуваного періоду. Практичне значення: дослідження, на основі історичного досвіду, дозволяє виявити шляхи вдосконалення навчальної літератури з іноземної мови, що використовується при підготовці фахівців у закладах вищої освіти аграрного профілю. Висновки та перспективи подальших наукових розвідок: установлено, що як засіб реалізації змісту іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України підручники й посібники з іноземної мови протягом досліджуваного періоду у своєму розвитку пройшли два етапи, які мали свої характерні особливості. Подальшого вивчення потребує аналіз структурних компонентів підручників та посібників із іноземної мови, що використовувалися у вищих аграрних навчальних закладах України.

Ключові слова: підручник та посібник із іноземної мови, зміст освіти, іншомовна освіта, вищі аграрні навчальні заклади України.

Постановка проблеми. Важливим засобом реалізації сучасних завдань іншомовної освіти залишається навчальна книга – підручники та посібники з іноземних мов. Завдяки їм студент-аграрій має змогу не лише поглибити фундаментальні знання зі своєї спеціальності, але й навчитися використовувати іноземну мову для ефективного вирішення різних життєвих потреб. Протягом досліджуваного періоду було досягнуто багато позитивного у створенні такої навчальної літератури з іноземної мови, яка б забезпечувала набуття знань, умінь, навичок; формувала загальну культуру в майбутнього працівника аграрної сфери. Звернення до попереднього історико-педагогічного досвіду сприяє створенню підручників нового покоління, які ефективно впливатимуть на розвиток професійної комунікативної компетентності сучасних студентів вищих аграрних навчальних закладів України.

Аналіз актуальних досліджень. Функціональне забезпечення навчальної книжки досліджували такі відомі вчені, як В. Бейлінсон, В. Беспалько, Н. Буринська, Д. Зуєв, А. Сиротенко, С. Трубачева, В. Цетлін та ін. Відображенню в підручнику змісту освіти присвятили свої праці Н. Бібік, М. Бурда, І. Журавльов, Я. Кодлюк, В. Редько та ін. Разом із тим, комплексних робіт, присвячених аналізу ролі підручників та навчальних посібників із іноземної мови в реалізації змісту іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України, до цього часу не створено.

Мета статті – дослідити, як протягом другої половини 40-х – 80-х рр. ХХ ст. у підручниках і навчальних посібниках з іноземної мови реалізовувався зміст іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, порівняння та узагальнення джерел.

Виклад основного матеріалу. Зміст іншомовної освіти в аграрних ВНЗ України протягом досліджуваного періоду включав чітко окреслене

коло знань та вмінь, які мали навчальне й виховне спрямування. Матеріальним носієм змісту та засобом реалізації іншомовної освіти були підручники і навчальні посібники. Їх наповнення безпосередньо залежало від мети іншомовної освіти, виразником якої виступали навчальні програми та інші нормативні державні документи.

У другій половині 40–50-х рр. ХХ ст. навчальні програми з іноземних мов за своїм змістом були зорієнтовані на розвиток умінь читання і засвоєння знань з граматики. Вважалося, що граматичні вправи допомагають не лише сформувати навички вірно будувати фрази та речення, а й дозволяють зрозуміти особливості іноземної мови. Саме це проголошувалося кінцевою метою іншомовної освіти у ВНЗ. Тому теоретичний матеріал з граматики розширювався в кожній наступній навчальній програмі. На його засвоєння відводився майже весь час на заняттях із іноземної мови. Відповідно, мовний матеріал навчальної літератури, що використовувалася в аграрних ВНЗ України до початку 60-х рр., був представлений лексичними одиницями і граматичними конструкціями, які відповідали сучасним на той час цільовим установкам – навчати не мовленню, а мові та її засобам.

Автори підручників зазначали, що відібрані ними обсяги лексичного і граматичного матеріалу визначалися програмами з іноземної мови для ВНЗ [18, 4]. Тому, характерною рисою навчальної літератури було перевантаження правилами і роз'ясненнями, зростання обсягів матеріалів з граматики і вимог до читання. Прикладом поєднання граматичних елементів із лексичним мінімумом може служити посібник із латинської мови для ветеринарних вузів і факультетів Б. Мазікова. У ньому представлені закономірності формотворення слів, інформація про будову та граматичні класи слів, латинські прислів'я, медичні вирази [11]. Для формування вміння правильно будувати речення навчальна література пропонувала студентам заучування стандартних фраз, уривків із текстів. Занадто багато уваги надавалося в посібниках і теоретичним аспектам фонетики – детальній характеристиці утворення і вимови окремих звуків.

Недоліком навчальної літератури з іноземних мов, яка використовувалася в аграрних ВНЗ України протягом 40–50-х рр. ХХ ст., слід вважати і те, що в них пропонувалися теми, проблеми та ситуації, не пов'язані з професійною сферою. Наприклад, у посібнику для німецької мови вказувалося, що відповідно до цільової установки вивчення іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах, ставиться завдання підготувати студентів до читання і перекладу з німецької мови суспільно-політичної, наукової та художньої літератури середньої складності [18, 3].

Отже, виходячи з програмних вимог, підручники та навчальні посібники другої половини 40–50-х рр. ХХ ст. розглядали іноземну мову як замкнену систему у відриві від її практичного використання – можливості спілкування в усній чи письмовій формі. Тексти навчальних видань

знайомили студентів аграрних ВНЗ із певними матеріальними і культурними аспектами життя носіїв даної мови, проте не містили інформації, яка б дозволяла розширити їх професійні знання.

Стосовно виховного компоненту змісту іншомовної освіти у ВНЗ, то він перебував у повній залежності від ідеологічних установок партійного керівництва СРСР. У підручниках та посібниках другої половини 40–50-х рр. знаходилося місце лише спеціально відібраним текстам. Вони мали виховувати почуття любові до батьківщини, відданості ідеям інтернаціоналізму, солідарності з трудящими і пригнобленими народами світу. Зокрема, автори підручника з німецької мови зазначали, що запропоновані ними тексти мали пізнавальне значення, показували радянське культурне й економічне будівництво, досягнення радянської науки, героїку праці радянських людей, їх подвиги на фронті, боротьбу за мир у всьому світі. На уривках праць із творів німецьких письменників студентів знайомили з боротьбою німецьких антифашистів проти гітлеризму. До підручника було включено декілька текстів, у яких розповідалося про утворення «миролюбної НДР та про політику англо-американських імперіалістів, які перетворюють Західну Німеччину в колонію та зброю війни проти СРСР» [18, 3].

На початку 60-х рр. відбувається переорієнтація мети іншомовної освіти в немовних ВНЗ. Проголошувалося, що вивчення іноземної мови мало набувати практичної спрямованості. Офіційно ця мета була затверджена в постанові Ради Міністрів СРСР від 25 травня 1961 року «Про поліпшення вивчення іноземних мов». Під практичною спрямованістю вивчення іноземної мови розумілося формування вміння говорити, читати спеціальну літературу та перекладати. Особлива увага надавалася вмінню безперекладного розуміння тексту. На оволодіння цими видами мовленнєвої діяльності перебудовувався зміст навчальних програм на навчальній літературі. У підручниках та посібниках, що використовувалися в аграрних ВНЗ України протягом 60–80-х рр., значно зменшується обсяг теоретичної інформації з граматики та мовознавства. Натомість, збільшувалася кількість лексичного матеріалу та текстів для читання.

Усю навчальну літературу, що використовувалася в аграрних ВНЗ України протягом 60–80-х рр. ХХ ст., за її орієнтацією на виконання завдань практичної підготовки з іноземної мови умовно можна розділити на три групи. До першої групи входять підручники і посібники, які формували у студентів лише окремі види мовленнєвої діяльності, незалежно від майбутньої професії. Наприклад, посібник «Англійська мова. Курс для починаючих» був спрямований на засвоєння активної лексики і граматичних структур. Він складався з десяти уроків-комплексів, які містили фонетичний, орфографічний, лексичний, граматичний матеріал. Кожний урок мав два розділи: «Звуки і букви» та «Граматика та інтонація» [2, 5]. Для розвитку навичок усної

мови автори після введення нових інформаційних зразків одразу ж закріплювали їх системою вправ, ілюстрацій, окремими реченнями або текстом.

Низка навчальних видань була орієнтована на розвиток безперекладного розуміння тексту. Наприклад, посібник Н. Лисиці, С. Мехович, Л. Шевченко був орієнтований на переглядове, ознайомлювальне, вивчаюче читання англійської та американської науково-технічної літератури, навчання реферуванню, знаходженню головної думки в тексті [10, 3]. Підручник латинської мови, підготовлений Н. Яковенко та В. Трипуз, мав виробити у студентів навички перекладу латиномовних джерел [19].

До другої групи належить навчальна література, яка була орієнтована на засвоєння студентами аграрних ВНЗ України навичок читання, розуміння й перекладу загальнонаукових текстів. Текстовий матеріал брався авторами переважно з оригінальних джерел. Наприклад, автори посібника «Англійська мова для біологів» пропонували студентам інформацію про досягнення світової біологічної науки, використовуючи уривки з англо-американських монографій, підручників, статей у наукових виданнях. Тексти підбиралися з урахуванням загальнонаукової лексики, зберігалася мова оригіналу [12, 3]. У підручнику з англійської мови для студентів інженерно-будівельних та автодорожніх ВНЗ автори в окремих випадках піддавали адаптації оригінальні тексти з англійської та американської літератури [15, 3]. Використання в підручниках та посібниках не лише текстів енциклопедій, а й розділів монографій, газетних і журнальних публікацій авторів із різних країн сприяло формуванню у студентів умінь критичного аналізу наукових фактів.

Дана група навчальної літератури була орієнтована не лише на ознайомлення із зарубіжною інформацією в певній науковій галузі та формування навичок безперекладного розуміння тексту. Вона також розвивала у студентів інші напрями практичної мовленнєвої діяльності. Наприклад, автор посібника з англійської мови для майбутніх механіків Г. Ємельянова вказувала, що підібрана тематика текстів, лексично-граматичний мінімум і система вправ у її навчальній книзі спрямовувалися на вирішення таких завдань програми: навчити студентів читати й розуміти оригінальну науково-технічну літературу середньої складності та вести бесіду за темами, наближеними до майбутньої спеціальності [8, 3]. Автор підручника з англійської мови для архітектурних та інженерно-будівельних спеціальностей Г. Бурлак з метою розвитку усної мови вводила тексти-діалоги [4, 3]. Розроблений колективом авторів посібник з англійської мови для студентів-економістів мав на меті допомогти засвоїти певний мінімум економічної термінології, сформуванню навичок читання, розуміння текстів, говоріння та аудіювання, реферування та анотування [17, 3]. Для засвоєння фонетичних правил у підручниках та посібниках пропонувалася низка слів із транскрипцією.

Третю групу навчальної літератури склали спеціалізовані підручники й посібники, призначені для оволодіння студентами вузькопрофесійною лексикою. Їх автори першим принципом побудови своїх книг ставили підпорядкування усього матеріалу тематиці, що відповідала специфіці навчання в сільськогосподарському ВНЗ та була важливою для сільськогосподарської практики [5, 3; 13, 3].

В умовах обмеженого доступу до зарубіжної інформації підручники і посібники для сільськогосподарських вишів були практично єдиною можливістю ознайомитися з думками іноземних фахівців. До своїх видань автори включали неадаптовані тексти, які лише доповнювалися лексичними коментарями. Як заявляли укладачі посібника з англійської мови для сільськогосподарських ВНЗ, ними були залучені матеріали, написані в останні роки, що відтворювали новітні досягнення науки й техніки як у нашій країні, так і за кордоном, і тому мали великий пізнавальний інтерес не лише для студентів та аспірантів, а й для всіх спеціалістів [14, 3]. Цінною для студентів ветеринарних факультетів була книга для читання з англійської мови Т. Круглової, оскільки в ній описувалися ознаки та способи боротьби із захворюваннями домашніх тварин і худоби, запропоновані іноземними фахівцями. Кожний текст супроводжувався коментарями особливо складних для перекладу слів, словосполучень і фразеологічних виразів [9, 3].

Головним завданням літератури цієї групи було підготувати студентів до читання й безперекладного розуміння оригінальної літератури за фахом. У його основу покладалася «обґрунтована мовна здогадка, здогадка на основі словотворення, уміння виявляти головну інформацію, визначати інформативну цінність тексту, не перекладаючи його на рідну мову» [16, 5].

Важливим засобом формування навичок безперекладного розуміння тексту було засвоєння термінології наук. У навчальній літературі цьому надавалася велика увага. Зокрема, у підручнику з латинської мови для ветеринарних спеціальностей В. Вульфа для вивчення відповідної термінології використовувалися такі вправи: словотворчий аналіз терміну, утвореного шляхом деривації та словоскладання; структурний аналіз складного терміну, що утворюється з декількох слів [6, 3]. У книзі для читання з англійської мови за авторства О. Білоусової, О. Сперанської, В. Яблокової для закріплення специфічних мовленнєвих форм і конструкцій, збільшення спеціального термінологічного запасу, використовувалися закордонні тексти, а в кінці посібника розміщувався словник термінів [1].

Дана група літератури сприяла й реалізації таких навчальних завдань, як формування навичок ведення усної розмови за темами по спеціальності. Для цього, наприклад, автори підручника з англійської мови для студентів факультетів механізації сільськогосподарських ВНЗ пропонували проблемні вправи, пов'язані з уміннями самостійно розкривати значення похідних слів, упізнавати лексичні одиниці за

формальними ознаками, знаходити структурно-семантичні відповідники іноземної та рідної мов [3, 6].

У 70–80-ті рр. з'являються видання, підготовлені кафедрами іноземних мов аграрних ВНЗ України, які мали сприяти вдосконаленню безперекладного розуміння текстів та ведення усної розмови за темами по спеціальності. Наприклад, викладачами кафедр іноземної мови Мелітопольського інституту механізації сільського господарства та Сумського філіалу Харківського сільськогосподарського інституту Г. Горбачовою, О. Кобжевим, М. Кобжевою були випущені «Методичні розробки з перекладу скорочень німецьких сільськогосподарських термінів» [7].

У цілому, навчальна література з іноземної мови 60–80-х рр., хоча і містила корисну інформацію про науково-технічні новації й досягнення за кордоном, проте, через ідеологічні міркування, була позбавлена всього, що давало б можливість скласти уяву про західний спосіб життя. Студенти аграрних ВНЗ вивчали іноземну мову по підручниках і посібниках радянських авторів, у них було багато офіційного пафосу, інформації про СРСР, а не про країну, мова якої вивчалася. Наприклад, у посібнику О. Макарової «Англійська мова для біологів» велика увага надавалася розкриттю ролі російських учених у розвитку біології [12, 3]. У текст підручника з німецької мови для сільськогосподарських ВНЗ уводилися матеріали партійно-державних постанов, зокрема травневого (1982 р.) Пленуму ЦК КПРС, присвяченого Продовольчій програмі [13, 3]. Такий підхід відкидав можливість підготовки студентів-аграріїв до міжкультурної комунікації.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки. Навчальні підручники й посібники з іноземної мови, як засіб реалізації змісту іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України, протягом досліджуваного періоду у своєму розвитку пройшли два етапи. Перший етап охоплює другу половину 40-х рр. – 50-ті рр. Він характеризувався тим, що підручники й посібники своїм змістом були орієнтовані на розвиток умінь читання та засвоєння знань з граматики. Матеріал навчальної літератури, що використовувалася в аграрних ВНЗ України, був представлений лексичними одиницями і граматичними конструкціями, перевантажений правилами й роз'ясненнями. Відібрані до підручників і посібників тексти мали виховувати почуття любові до батьківщини, відданості ідеям інтернаціоналізму, солідарності з трудящими та пригнобленими народами світу.

На другому етапі, який охоплював 60–80-ті рр., навчальна література підпорядковувалася завданню практичного оволодіння мовою, під яким розумілося читання, безперекладне розуміння спеціальної літератури й усне спілкування на фахові теми. У підручниках та посібниках, що використовувалися в аграрних ВНЗ України протягом 60–80-х рр., значно зменшується обсяг теоретичної інформації з граматики та мовознавства.

Натомість, збільшувалася кількість лексичного матеріалу та текстів для читання, запозичених із закордонної науково-технічної літератури.

Усю навчальну літературу, що використовувалася в аграрних ВНЗ України протягом 60–80-х рр. ХХ ст., за її орієнтацією на виконання завдань практичної підготовки з іноземної мови умовно можна розділити на три групи. До першої групи увійшли підручники і посібники, які формували у студентів лише окремі види мовленнєвої діяльності, незалежно від майбутньої професії. До другої групи належить навчальна література, яка була орієнтована на засвоєння студентами аграрних ВНЗ України навичок читання, розуміння та перекладу загальнонаукових текстів. Третю групу навчальної літератури склали спеціалізовані підручники та посібники, призначені для оволодіння студентами вузькопрофесійною лексикою.

У цілому, навчальна література з іноземної мови 60–80-х рр., хоча і містила корисну інформацію про науково-технічні новації й досягнення за кордоном, проте, через ідеологічні міркування, була позбавлена всього, що давало б можливість підготувати студентів-аграріїв до міжкультурної комунікації.

Предметом подальшого вивчення є аналіз структурних компонентів підручників та посібників із іноземної мови, що використовувалися у вищих аграрних навчальних закладах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоусова, А. Р., Сперанская, Е. Н., Яблокова, В. Я. (1979). *Книга для чтения на английском языке для ветеринаров и зооинженеров*. Москва: Высшая школа (Belousova, A. R., Speranskaya, Ye. N., Yablokova, V. Ya. (1979). *A book for reading in English for veterinarians and zoo-engineers*. Moscow: Higher School Publishing House).

2. Бонк, Н. А., Левина, И. И. (1989). *Английский язык: Курс для начинающих*. Киев: Изд-во УСХА (Bonk, N. A., Levina, I. I. (1989). *English: A course for beginners*. Kiev: Publishing house USKHA).

3. Бородіна, Г. І., Співак, А. М., Богущька, Т. Г. (1994). *Англійська мова: Підручник для студентів факультетів механізації сільськогосподарських вузів*. Київ: Вища школа (Borodina, H. I., Spivak, A. M., Bohutska, T. H. (1994). *English: A textbook for students of departments of mechanization of agricultural institutions*. Kyiv: Higher school).

4. Бурлак, А. Й. (1982). *Учебник английского языка: Для студентов архитектурных и инженерно-строительных спец. вузов*. Москва: Высшая школа (Burlak, A. Y. (1982). *Textbook of English: For students of architectural and engineering-building special universities*. Moscow: Higher School Publishing House).

5. Ветрова, З. Д., Турыгина, Л. А., Бравина, В. А. (1977). *Учебник французского языка для сельскохозяйственных вузов*. Москва: Высшая школа (Vetrova, Z. D., Turyhina, L. A., Bravina, V. A. (1977). *A textbook of French for agricultural universities*. Moscow: Higher School Publishing House).

6. Вульф, В. Д. (1977). *Учебник латинского языка для ветеринарных вузов и факультетов*. Москва: Высшая школа (Wulf, V. D. (1977). *A textbook of the Latin language for veterinarian universities and faculties*. Moscow: Higher School Publishing House).

7. Горбачева, Г. П., Кобжев, А. Н., Кобжева, М. Ф. (1983). *Методические разработки по переводу сокращенных немецких сельскохозяйственных терминов*. Сумы, Мелитополь (Horbacheva, H. P., Kobzhev, A. N., Kobzheva, M. F. (1983). *Methodological development on translation of the abbreviated German agricultural terms*. Sumy, Melitopol).

8. Емельянова, Г. А. (1985). *Английский язык для студентов-механиков*. Киев: Вища школа (Emelianova, H. A. (1985). *English for students-mechanics*. Kyiv: Higher school).

9. Круглова, Т. Н. (1983). *Книга для чтения: Для студентов ветеринарных факультетов и институтов*. Киев: Вища школа (Kruhlova, T. N. (1983). *Book for reading: For students of veterinary faculties and institutes*. Kyiv: Higher school).

10. Лисиця, Н. М., Мехович, С. А., Шевченко, Л. П. (1992). *Самостійне читання з англійської мови: Навчальний посібник для студентів немовних спеціальностей вузів*. Харків: Основа (Lysytsia, N. M., Mekhovych, S. A., Shevchenko, L. P. (1992). *Independent reading on English: A methodological manual for students of non-language specialties of higher schools*. Kharkiv: Osnova).

11. Мази́ков, Б. А. (1946). *Краткий курс латинского языка для высших ветеринарных учебных заведений. Учебное пособие для ветеринарных вузов и факультетов*. Москва: Сельхозгиз (Mazikov, B. A. (1946). *A short course of Latin for higher veterinary schools. A methodological manual for veterinary universities and faculties*. Moscow: Selkhozgiz).

12. Макарова, Е. Ф. (1979). *Английский язык для биологов*. Москва: МГУ (Makarova, Ye. F. (1979). *English for biologists*. Moscow: Moscow State University).

13. Михелевич, Е. Е., Бабайлова, А. Э., Корольков, Ф. В., Троицкая, О. А. (1985). *Учебник немецкого языка для сельскохозяйственных вузов*. Москва: Высшая школа (Mikhelevich, Ye. Ye., Babailova, A. E., Korolkov, F. V., Troitskaia, O. A. (1985). *Textbook of German for agricultural universities*. Moscow: Higher School Publishing House).

14. Новоселова, И. З., Александрова, Е. С., Кедрова, М. О. (1976). *Пособие по английскому языку для сельскохозяйственных и лесотехнических вузов*. Москва: Высшая школа (Novoselova, I. Z., Aleksandrova, E. S., Kedrova, M. O. (1976). *English tutorial for agricultural and forestry universities*. Moscow: Higher School Publishing House).

15. Синявская, Е. В., Тынкова, О. И., Улановская, Э. С. (1982). *Учебник английского языка для I курса инженерно-строительных и автодорожных вузов*. Москва: Высшая школа (Siniavskaia, E. V., Tynkova, O. I., Ulanovskaia, E. S. (1982). *English textbook for the I course of civil engineering and motor-road higher schools*. Moscow: Higher School Publishing House).

16. *Учебник английского языка для сельскохозяйственных и лесотехнических вузов* (1975). Москва: Высшая школа (*English textbook for agricultural and forestry universities* (1975). Moscow: Higher School Publishing House).

17. *Учебное пособие по английскому языку для студентов-экономистов* (1984). Москва: МГУ (*Tutorial on English for students-economists* (1984). Moscow: Moscow State University).

18. Эрлих, Э., Тримм, А., Вольф, Л., Бергман, Ф. (1952). *Учебник немецкого языка для высших учебных заведений*. Москва: Изд-во ли-ры на ин. языках (Erlikh, E., Trimm, A., Volf, L., Bergman, F. (1952). *Textbook of German for higher education institutions*. Moscow: Publishing house of literature in foreign languages).

19. Яковенко, Н. М., Трипуз, В. М. (1993). *Латинська мова*. Київ: Вища школа (Yakovenko, N. M., Trypuz, V. M. (1993). *Latin*. Kyiv: Higher school).

РЕЗЮМЕ

Хоменко Лидия. Учебники и пособия по иностранному языку как средство реализации содержания иноязычного образования в высших аграрных учебных заведениях Украины (вторая половина 40-х – 80-е гг. XX ст.).

Цель статьи: исследовать, как, начиная со второй половины 40-х и по 80-е годы XX ст., в учебниках и учебных пособиях по иностранному языку реализовывалось содержание иноязычного образования в высших аграрных учебных заведениях

Украины. Методы исследования: теоретический анализ, сравнение и обобщение источников. Результаты исследования: раскрыты учебное и воспитательное направления содержания учебников и пособий по иностранному языку исследуемого периода. Практическое значение: исследование, на основе исторического опыта, позволяет выявить пути совершенствования учебной литературы по иностранному языку, которая используется при подготовке специалистов в учреждениях высшего образования аграрного профиля. Выводы и перспективы дальнейших научных исследований: установлено, что как средство реализации содержания иноязычного образования в высших аграрных учебных заведениях Украины учебники и пособия по иностранному языку в течение исследуемого периода в своем развитии прошли два этапа, которые имели свои характерные особенности. Дальнейшего изучения требует анализ структурных компонентов учебников и пособий по иностранному языку, используемых в высших аграрных учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: учебник и пособие по иностранному языку, содержание образования, иноязычное образование, высшие аграрные учебные заведения Украины.

SUMMARY

Khomenko Lidiia. Textbooks and methodological manuals on a foreign language as a means of implementing the content of a foreign language education in higher agricultural education institutions of Ukraine (second half of the 40's – 80's of XX century).

The aim of the article is to investigate how the content of a foreign language education was implemented in textbooks and methodological manuals on a foreign language in higher agricultural education institutions of Ukraine during the second half of the 40's – 80's of the twentieth century. Research methods: theoretical analysis, comparison and generalization of sources. Results: the educational directions of the content of textbooks and methodological manuals on a foreign language of the studied period have been revealed. Practical significance: the study, based on historical experience, makes it possible to identify ways of improving the educational literature on a foreign language, which is used in training specialists in institutions of higher education of the agricultural profile. Conclusions and prospects for further research: it has been found out that as a means of realizing the content of foreign language education in higher agrarian education institutions of Ukraine textbooks and methodological manuals on a foreign language during the period under study underwent two stages in their development, both having their peculiarities. The first stage covers the second half of the 1940's – 50's. It was characterized by the fact that textbooks and tutorials focused on the development of the ability to read and master knowledge of grammar. The educational material used in agrarian higher education institutions of Ukraine was represented by grammatical constructions, overloaded with rules and explanations. Texts selected for textbooks and tutorials were to cultivate a sense of love for the homeland, devotion to the ideas of internationalism, solidarity with the working and oppressed peoples of the world. At the second stage, which covered the 60's – 80's, the educational material was subordinated to the task of practical language acquisition that was understood as comprehensive reading of special literature and oral communication on professional topics, the amount of theoretical information on grammar and linguistics being reduced. Instead, lexical material and texts for reading borrowed from foreign scientific and technical literature tended to increase in volume. Educational material in foreign languages of the 1960's – 1980's contained useful information on scientific and technological innovations and achievements abroad, however, it did not make it possible to prepare students-agrarians for intercultural communication. Further research will be aimed at analyzing of the structural components of foreign language textbooks and tutorials that were used in higher agricultural education institutions of Ukraine.

Key words: *textbooks and methodological manuals on a foreign language, education content, foreign education, higher agricultural education institutions of Ukraine.*

УДК 37:316.627:373.5:004

Олена Хомич

Інститут проблем виховання НАПН України

ORCID ID 0000-0002-2947-4731

DOI 10.24139/2312-5993/2018.05/370-380

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена характеристиці організаційно-педагогічних умов, що забезпечують ефективність процесу формування просоціальної поведінки учнів основної школи. Обґрунтування виділених умов здійснюється на основі аналізу психолого-педагогічної літератури, результатів експериментальної роботи, а також вікових особливостей учнів основної школи. Авторкою розглядаються такі організаційно-педагогічні умови: розробка навчально-методичного комплексу «Вчимося жити разом»; підготовка координаторів проекту «Вчимося жити разом» до формування просоціальної поведінки учнів основної школи; створення системи науково-методичного супроводу формування просоціальної поведінки учнів основної школи.

Ключові слова: педагогічна умова, організаційно-педагогічна умова, просоціальна поведінка, учні основної школи, педагогічні технології, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. В останні роки у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях проблема формування просоціальної поведінки учнів закладів загальної середньої освіти набуває особливої актуальності. У Концепції Нової української школи зазначено, що в найближчій перспективі найбільш успішними на ринку праці будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя; критично мислити; ставити цілі та досягати їх; спілкуватися в багатокультурному середовищі; працювати з іншими на результат; піклуватися про інших; проявляти турботу та співчуття; попереджати і розв'язувати конфлікти; досягати компромісів; поважати закони; дотримуватися прав людини та володіти іншими сучасними вміннями (Концепція Нової української школи, 2016).

Міністр освіти і науки Л.Гриневич підкреслює, що головним елементом сучасної освіти мають стати нові методики і технології навчання дітей. Особливістю цих методик має стати не репродукція знань, а діалог із учнем, відтак необхідно навчити дітей думати, критично аналізувати, висловлювати свою позицію.

Підлітковий вік є періодом, сприятливим для формування досліджуваного нами феномена. Дитина починає сприймати і переживати